

JEŠTĚ O LITERÁRNÍ KRITICE

Miroslav Červenka • Jiří Šotola

Kdo nemá názory, nemusí se s nikým o nic přít. Kdo názory má, ale na veřejnosti s nimi raději nevystupuje (anebo když už, tedy je hustě polévá sladkou diplomatickou omáčkou), ten se také s nikým o nic hádat nemusí.

Květen má poslední dobou zase rozlitý ocet na všechny strany. Zlobí se Dikobraz, zlobí se Jiří Hájek, Literární noviny si přisadí, kde mohou, i ten Host do domu si už zpovzdálečí škrábnul...

Nic ve zlém. Ostatně většinou jde o šarvátky lokální, ba někdy zlo-la malicherné: ani materiálu pro tento úvodník se z nich nedobereš.

Až snad na diskusi mezi J. Hájkem a J. Vohryzkem. Která byla velice dlouhá a chvílemi – čtenáři jistě souhlasí – i velice nudná. Ve které však (když si odmyslíme osobní výpady, silná slova i zbytečně rozvláčné rozklady) šlo i o některé dosti zásadní problémy týkající se současné naší marxistické literární kritiky, způsobu výměny názorů v našem tisku a podobně. A kterou jsme na tomto místě úvodníkem 4. čísla začali, a kterou se tedy sluší na tomto místě i skončit.

K samotnému úvodníku 4. čísla Května není co na závěr ještě dodávat. Argumenty v něm obsažené nebyly nikde seriózně vyvráceny. Byly občas ad usum polemických replik zjednodušovány, překrucovány, přibarvovány, autorovi se podsouvalo i ledacos, co nikdy netvrdil, a teprve v tomto přibarveném a zjednodušeném a doplněném vydání pak byly „vyvráceny“. Tak se ovšem v dobré společnosti nepolemizuje. Zvláště odpovídám-li takto neseriózně v časopise se stotisícovým nákladem na článek otištěný v Květnu, který má jen desetitisícový náklad; mohu pak předpokládat, že většina čtenářů ani nezná to, s čím polemizují, a těm pak ovšem namluvím o protivníkovi cokoliv na světě.

Zde jen připomínku k redakční praxi některých časopisů s většími náklady (např. Literárních novin – jde zejména o Hájkovu stať z letošního 11. čísla): Otisknout problematickou adresnou polemickou stať, notabene s upozorněním, že jde jen o osobní stanovisko autora, a nato pak odmítnout otisknout odpověď napadeného – takovým způsobem neutlačuje polemizující protivníky členů své redakční rady dokonce ani Květen; a o něm se přeci obecně míní, že je to časopis zaujatý, periferní a „okupovaný“ skupinou, jež prý rozdílný názor nepřipustí.

Je ovšem co dodávat k diskusi, kterou onen úvodník vyvolal. Nejde přitom o Vohryzka či o Hájka či jiné osoby. Jde o některé zásadní problémy. Především: Mezi názory našich literárních kritiků a teoretiků hlásících se k marxismu jsou dnes dosti značné rozpory. Nejen v detailech; někdy i ve věcech základních. Viz polemiku Hájka s Vohryzkem, Brabce s Kautmanem atp. To ovšem není ještě neštěstí. Marxistická teorie a kritika může vznikat a obnovovat se vždy jen v rozporech a diskusích. Neštěstí začíná, když někdo vystupuje, jako by měl patent na pravdu. Jako by měl patent na marxistickou koncepci. Když nediskutuje, neargumentuje, ale kárá, značuje, mentoruje. Takovým způsobem bohužel píše poslední dobou některé svoje diskusní repliky Jiří Hájek. Je to nepřijemné. Vždyť není snad potřeba zdůrazňovat, že by bylo absurdní, aby si kdokoliv dělal monopol na marxistické názory a z této ješitné „výšky“ pak káral a rozdával známky; už samotný takový přístup k diskusi by svědčil o tom, že způsob myšlení onoho monopolisty nemá s marxismem zrovna mnoho společného.

Dále: Z jakési nepochopitelné krátkozrakosti se nyní čas od času porůznu naznačuje, že ti „mladí literární kritici“ žijí v bludu a v tmách, ale že naštěstí zbytek „mladé literární generace“ se o ně nestará, nedává se jim kazit, má jiné zájmy a starosti a cíle. O tom i Jiří Hájek: „Vohryzek... se snaží zaimponovat mladé literární generaci, která si názorovými krizemi minulých let naštěstí proboujává cestu k pochopení nových společenských procesů naší doby,“ apod. Nechceme suplovat názory a sympatie či antipatie veškeré „mladé literární generace“. Považujeme však za nedobré, když se takto chce vrážet klín dejme tomu mezi mladé prozaiky a básníky a mezi jejich vrstevníky a generační druhy z řad literárních kritiků. Jako by nebylo zřejmé, že se tím vyvolává nepřirozený stav. Jako by nebylo zcela zřejmé, že na tom, co v posledních letech mladá česká literatura nalezla a vytvořila a vytváří a hledá, podíleli se a podílejí významným způsobem i mladí literární kritici. Naše dnešní „mladá literární generace“ by prostě bez nich byla neúplná.

Právě v těchto zásadních punktech, o něž mladá kritika vede spor, je možno konstatovat shodu celé skupiny autorů kolem Května. Tak například hned ve vztahu k literární tvorbě předminulých let (a jejich přežitků do současnosti): jestliže jí mladí kritici vytýkají útěk od životní pravdy, povrchní propagandismus a stereotypnost prožitku i stylu, je to výraz tendence, která se projevila i v tzv. poezii všedního dne; je přece všeobecně známo, že úsilí zavést do poezie fakta obyčejného života, vystříhat se „scénických“ gest a velikých slov i zase rozněžnělého „vlasteneckého“ žbleptání, bylo ostře kriticky zaměřeno proti dosavadní tvorbě – a že tato negace dokonce v první chvíli převládla, určujíc i některé základní

rysy básnického výrazu. Mladí kritici tu tedy sdílejí a pomáhají vyjadřovat všeobecnou potřebu. Potřebu osvobodit se. Jsme prý v tomto ohledu jednostranní, nemáme dost smyslu pro odstíny a vývojové potíže – ale s tím má přece své zkušenosti i ona právě předchozí generace, která se dopustila mnohem těžších nespravedlností, když ve jménu svého uměleckého programu kritizovala zase své předchůdce.

Mladí kritici budou ovšem postupně usilovat, aby zásadní stanovisko k dřívějším obdobím naší literatury rozpracovali v soubor konkrétních soudů, který by měl relativně objektivní platnost. Je však možno předpokládat, že čím více budou při této práci stát na stanovisku své vlastní umělecké generace, tím samostatnější, nezávislejší na mínění starší kritiky se stanou i jejich soudy.

Právě na sepětí s umělci vlastní generace se mohou mladí kritici odvolat, je-li nutno vyvracet výtku subjektivismu, která se jim často předhazuje. Objektivnost kritiky není přece absolutní; spočívá v tom, že kritik nehájí svůj čistě subjektivní estetický ideál, ale estetický ideál své doby, své generace.

V souvislosti s výtkou subjektivismu je nutné zmínit se ještě o jedné věci. Nejednou jsme slyšeli, že mladí chtějí mechanicky napodobit F. X. Šaldu. Šalda je mnohotvárný, ale je tomu asi rozumět tak, že běží o metodu kritiky „patosem a inspirací“. Šalda na ní mimochodem založil jedno ze svých nejlepších období – období Bojů o zítřek. Dnes už ovšem doba této metody pominula. Kdy a kde ji však mladá kritika napodobovala? Můžeme naopak tvrdit, že kritici kolem Května – i ve srovnání se svými staršími oponenty – usilují o užití objektivnějších literárněkritických metod. Je tu snaha oprít kritiku o rozsáhlejší soubor fakt z oblasti literární historie i konkrétních pozorování vnitřního ústrojí samého literárního díla.

Správnou zásadu srovnání uměleckého výtvaru se životem aplikovala dosavadní socialistickorealisticá kritika především tak, že jednak srovnávala obsah díla s více či méně obecnými sociologickými kategoriemi, jednak zjišťovala správnost, hodnověrnost, věcnou logiku zobrazených charakterů a událostí. Prvky uměleckého stylu hrály přitom jen pasivní, ilustrující úlohu. Měřítko života bylo k dílu přikládáno jako metr k prknu a skutečný životní obsah se smrskl na několik abstraktních vět, jejichž opravdovost, organičnost zůstala neověřena; byly tudíž často značně – subjektivistické.

My se chceme snažit, aby životní hledisko proniklo rozbor všech prvků umělecké struktury. Určité kompoziční postupy, výstavba metafor atd. nejsou jen technickými řemeslnými prostředky na vyvolání iluze, ale vypovídají o životě, „znamenají“ nějakou skutečnost. Jimi se zapisuje do

Nová generace?

díla neopakovatelná a zároveň dobově typická osobnost autorova; mluvit o ní konkrétně znamená mluvit o způsobu, jakým se vyjádřila. Autorův postoj ke skutečnosti je obsažen v metodách, jimiž skutečnost literárně stylizoval. V nich a z nich lze zjišťovat jeho pravdu nebo lež.

Nejde tedy jen o všeobecné zvyšování úrovně kritiky, třebaže i to má svou důležitost.

Toto metodické hledání mladé kritiky má ostatně svou zákonitou souvislost s vývojem celé literatury. Také např. poezie (a nejen mladá) usiluje o organický styl, o to, aby patos, myšlenka beze zbytku přešly do struktury díla, nebyly jen abstraktně deklarovány prostředky de facto neliterárními. Sám rozvoj literatury vynucuje, aby si kritika, nechce-li zaostávat, podobné otázky kladla. Na některé práce poslední doby se totiž starým způsobem prostě nedá jít, zůstávají nepochopeny a jejich životní obsah nezjištěn, nevyužit. Také tady se bude jednota mladé literatury a mladé kritiky osvědčovat potud, pokud ve studiích a člancích budeme schopni pojmově zakotvit to, k čemu se umění ideově dopracovalo, říci k tomu své myšlenky, ukázat na nedůslednosti a rozpory, obhájit pokrokový smysl mladé tvorby před útoky i zkseslováním. Ani to nepůjde bez konfliktů – vždyť umění bude jistě vyjadřovat nejen jeden prožitek, který nebude každému po chuti. Při tomto „sebeuvědomování“ generace má kritika důležitou úlohu; právě při něm se její sepětí s literární tvorbou prověří. Že přitom dojde i k vnitřní diferenciaci, není jistě třeba nějak zvlášť zdůrazňovat.

Tvorba, kterou soustřeďuje Květen, se rozvíjí. Už dávno přestalo jít o pouhé provokace, kuriozity, podněty. Pomalu budujeme svou koncepci života a umění. Nejde o to, aby ostatní nám tuto stavbu usnadňovali. Těm, kteří s námi nesouhlasí: ukazujte na naše nedůslednosti, stavějte nám do cesty překážky – vždyť jsou i překážky plodné. Snažte se však potlačit svou malodušnost, nechte malicherností a úskoků. Nenecháte-li – i tak, dá pámbu, něco řekneme. Ale je škoda sil.

(1958)